अथ गजेंद्रमोक्षः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥
शतानीक उवाच ॥ मया हि देवदेवस्य विष्णो
रमिततेजसः ॥ श्रुताः संभूतयः सर्वा गदतस्त
व सुव्रत ॥ १ ॥ यदि प्रसन्नो भगवाननुग्राह्यो
ऽस्मि वा यदि ॥ तदहं श्रोतुमिच्छामि नृणां
दुःस्वप्ननाशनम् ॥ २ ॥ स्वप्नादिषु महाभाग
दृश्यंते ये शुभाशुभाः ॥ फलानि च प्रयच्छंति
तद्गुणान्येव भार्गव ॥ ३ ॥ तादृक् पुण्यं पवित्रं
च नृणामतिशुभप्रदम् ॥ दुष्टस्वप्नोपशमनं

तन्मे विस्तरतो वद ॥ ४ ॥ शौनक उवाच ॥ इदमेव महाभाग पृष्टवान्स्वपितामहम् ॥ भीष्मं धर्मभृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ५ ॥ भीष्म उवाच ॥ आद्यं पुरुषमीशानं पुरुहूतं पुरातनम् ॥ ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म व्यक्ताव्यक्तं सनातनम् ॥ ६ ॥ असच्च सच्च यद्विश्वं नित्यं सदसतः परम् ॥ परं पराणां स्रष्टारं पुराणं परमव्ययम् ॥ ७ ॥ मांगल्यं मंगलं विष्णुं वरेण्यमनघं शुचिम् ॥ नमस्कृत्य हृषीकेशं चरा

चरगुरुं हरिम् ॥ ८ ॥ प्रवक्ष्यामि महापुण्यं कृष्णद्वैपायनस्य च ॥ येनोक्तेन श्रुतेनापि नश्यते सर्वपातकम् ॥ ९ ॥ नारायणसमो देवो न भूतो न भविष्यति ॥ एतेन सत्यवाक्येन सर्वार्थान् साधयाम्यहम् ॥ १० ॥ किं तस्य बहुभिर्मंत्रैः किं तस्य बहुभिर्व्रतैः ॥ नमो नारायणायेति मंत्रः सर्वार्थसाधकः ॥ ११ ॥ जज्ञे बहुज्ञं परमत्युदारं यं द्वीपमध्ये सुतमात्मवंतम् ॥ पराशराद्गंधवती महर्षेस्तस्मै नमोऽज्ञानतमो

नुदाय ॥ १२ ॥ नमो भगवते तस्मै व्यासाया
मिततेजसे ॥ यस्य प्रसादाद्वक्ष्यामि नारायण
कथामिमाम् ॥ १३ ॥ वैशंपायनमासीनं पुरा
णोक्तिविचक्षणम् ॥ इममर्थं स राजर्षिः पृष्ट
वान् जनमेजयः ॥ १४ ॥ जनमेजय उवाच ॥
किं जपन्मुच्यते पापात् किं जपन्सुखमश्नुते ॥
दुःस्वप्ननाशनं पुण्यं श्रोतुमिच्छामि मानद
॥ १५ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ एवमेव पुरा
प्रश्नं पृष्टवांस्ते पितामहः ॥ भीष्मं वै व्रतिनां

श्रेष्ठं तं चाहं कथयामि ते ॥ १६ ॥ देवव्रतं
महाप्राज्ञं सर्वशास्त्रविशारदम् ॥ विनयेनोप
संगम्य पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ १७ ॥ युधिष्ठिर
उवाच ॥ दुःस्वप्नदर्शनं घोरमवेक्ष्य भरतर्षभ ॥
प्रयतः किं जपेज्जाप्यं विबुद्धः किमनुस्मरेत्
॥ १८ ॥ कस्य कुर्यान्नमस्कारं प्रातरुत्थाय
मानवः ॥ किं च ध्यायेत सततं किं पूज्यं वा
भवेत्सदा ॥ १९ ॥ पितामहप्रसादेन बुद्धि
भेदो भवेन्न मे ॥ तदहं श्रोतुमिच्छामि ब्रूहि

नो वदतां वर ॥२०॥ भीष्म उवाच ॥ शृणु
राजन्महाबाहो कथयिष्येह शांतिकम् ॥ दुः
स्वप्नदर्शने जाप्यं यद्वा नित्यं समाहितैः॥२१॥
अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनम् ॥ ग
जेंद्रमोक्षणं पुण्यं कृष्णस्याद्भुतकर्मणः॥२२॥
सर्वरत्नमयः श्रीमांस्त्रिकूटो नाम पर्वतः ॥ सु
तः पर्वतराजस्य सुमेरोर्भास्करद्युतेः ॥ २३ ॥
क्षीरोदचलवीच्युग्रैर्धौतामलशिलातलः ॥ उ
त्थितः सागरं भित्वा देवर्षिगणसेवितः ॥२४॥

अप्सरोभिः परिवृतः श्रीमान् प्रस्रवणाकुलः॥
गंधर्वैः किन्नरैर्यक्षैः सिद्धचारणपन्नगैः ॥२५॥
मृगैः सिंहैर्गजेंद्रैश्च वृत्तगात्रो विराजते॥ पुन्ना
गैः कर्णिकारैश्च सुबिल्वैर्दिव्यपाटलैः ॥ २६ ॥
चूतनिंबकदंबैश्च चंदनागरुचंपकैः ॥ शालै
स्तालैस्तमालैश्च तरुभिश्चार्जुनैस्तथा ॥ २७ ॥
बकुलैः कुंदपुष्पैश्च सरलैर्देवदारुभिः॥ मंदार
कुसुमैश्चान्यैः पारिजातैश्च सर्वशः॥२८॥ एवं
बहुविधैर्वृक्षैः सर्वतः समलंकृतः ॥ नानाधात्वं

कितैः शृंगैः प्रस्रवद्भिः समंततः॥२९॥ शोभि
तो रुचिरप्रख्यैस्त्रिभिर्विस्तीर्णसानुभिः॥ मृगैः
शाखामृगैः सिंहैर्मातंगैश्च सदामदैः ॥ ३० ॥
जीवजीवकसंघुष्टं चकोरशिखिनादितम् ॥
तस्यैकं कांचनं शृंगं सेव्यते यद्दिवाकरः॥३१॥
नानापुष्पसमाकीर्णं नानाशृंगैः समाकुलम् ॥
द्वितीयं राजतं शृंगं सेव्यते यन्निशाकरः
॥ ३२ ॥ पांडुरांबुदसंकाशं तुषारचयसन्नि
भम् ॥ वज्रेंद्रनीलवैडूर्यतेजोभिर्भासयन्नभः

॥ ३३ ॥ तृतीयं ब्रह्मसदनं प्रकृष्टं शृंगमुत्तम
म् ॥ पद्मरागसमप्रख्यं तारागणसमन्वितम्
॥ ३४ ॥ नैतत्कृतघ्नाः पश्यंति न नृशंसा न
नास्तिकाः॥ नातप्ततपसो लोके ये च पाप
कृतो जनाः ॥ ३५ ॥ नानाराधितगोविंदाः
शैलं पश्यंति मानवाः॥ तस्य सानुमतः पृष्ठे
सरः कांचनपंकजम् ॥ ३६ ॥ कारंडवसमा
कीर्णं राजहंसोपशोभितम्॥ मत्तभ्रमरसंघुष्टं
चकोरशिखिनादितम्॥ ३७ ॥ कमलोत्पल

ग·
६

कह्लारपुंडरीकोपशोभितम् ॥ कुमुदैः शतप
त्रैश्च कांचनैः समलंकृतम् ॥ ३८ ॥ पद्मैर्मर
कतप्रख्यैः पुष्पैः कांचनसन्निभैः ॥ गुल्मैः की
चकवेणूनां समंतात्परिवारितम् ॥३९॥ अत्य
द्भुतं महास्थानं विचित्रशिखराकुलम् ॥ शत
योजनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥ ४० ॥
पंचयोजनमूर्धानं सर एतत्प्रमाणतः ॥ हिम
खंडोदकं राजन् सुस्वादममृतोपमम् ॥ ४१ ॥
त्रैलोक्येऽदृष्टपूर्वं च यत्तत्सरमनुत्तमम् ॥ सु

मो·
६

प्रसन्नं सरो दिव्यं देवानामपि दुर्लभम्॥४२॥
खातेन द्विगुणं प्रोक्तं शरद्द्यौरिव निर्म
लम् ॥ उपहाराय देवानां सिद्धाद्यर्चितपंकज
म् ॥ ४३ ॥ तस्मिन्सरसि दुष्टात्मा विरूपों
ऽतर्जलाशयः ॥ आसीद्ग्राहो गजेंद्राणां दुरा
धर्षो महाबलः ॥ ४४ ॥ अथ दंतोज्ज्वलमुखः
कदाचिद्गजयूथपः ॥ आजगाम तृषाक्रांतः
करेणुपरिवारितः ॥ ४५ ॥ मदस्रावी जला
कांक्षी पादचारीव पर्वतः ॥ वासयन्मदगं

धेन महानैरावतोपमः ॥ ४६ ॥ गजो ह्यंज
नसंकाशो मदाच्चलितलोचनः ॥ तृषितः पा
नकामोऽयमवतीर्णश्च तत्सरः ॥ ४७ ॥ पिब
तस्तस्य तत्तोयं ग्राहश्च समपद्यत ॥ सुलीनः
पंकजवने यूथमध्यगतः करी ॥ ४८ ॥ गृही
तस्तेन रौद्रेण ग्राहेणातिबलीयसा ॥ पश्यंती
नां करेणूनां क्रोशंतीनां सुदारुणम् ॥ ४९ ॥
नीयते पंकजवने ग्राहेणाव्यक्तमूर्तिना ॥ गजो
ह्याकर्षते तीरं ग्राहश्चाकर्षते जलम् ॥ ५० ॥

तयोर्युद्धं महाघोरं दिव्यवर्षसहस्रकम् ॥ वा
रुणैः संयुतः पाशैर्निष्प्रयत्नगतिः कृतः ॥ ५१ ॥
वेष्ट्यमानः स घोरैस्तु पाशैर्नागो दृढैस्तथा ॥
विस्फूर्जितमहाशक्तिर्विक्रोशंश्च महारवान्
॥ ५२ ॥ व्यथितः स निरुत्साहो गृहीतो घोर
कर्मणा ॥ परमापदमापन्नो मनसाचिंतयद्ध
रिम् ॥ ५३ ॥ स तु नागवरः श्रीमान्नारायण
परायणः ॥ तमेव शरणं देवं गतः सर्वात्मना
तदा ॥ ५४ ॥ एकाग्रो निगृहीतात्मा विशुद्धे

नातरात्मना ॥ नैकजन्मांतराभ्यासाद्भक्तिमा
न् गरुडध्वजे ॥ ५५ ॥ नान्यं देवं महादेवात्
पूजयामास केशवात् ॥ दिग्बाहुं स्वर्गमूर्धानं
भूःपादं गगनोदरम् ॥ ५६ ॥ आदित्यचंद्रन
यनमनंतं विश्वतोमुखम् ॥ भूतात्मानं च मे
घाभं शंखचक्रगदाधरम् ॥ ५७ ॥ सहस्रशु
भनामानमादिदेवमजं विभुम् ॥ संगृह्य पुष्क
राग्रेण कांचनं कमलोत्तमम् ॥ ५८ ॥ निवे
द्य मनसा ध्यात्वा पूजां कृत्वा जनार्दने ॥

आपद्विमोक्षमन्विच्छन् गजः स्तोत्रमुदीरयत्
॥ ५९ ॥ गजेंद्र उवाच ॥ ॐनमो मूलकृतये
अजिताय महात्मने ॥ अनाश्रयाय देवाय
निःस्पृहाय नमो नमः ॥ ६० ॥ नम आद्याय
बीजाय आर्षेयाय प्रवर्तिने ॥ अनंताय च नै
काय अव्यक्ताय नमो नमः ॥ ६१ ॥ नमो
गुह्याय गूढाय गुणाय गुणधर्मिणे ॥ अतर्क्या
याप्रमेयाय अतुलाय नमो नमः ॥ ६२ ॥ न
मः शिवाय शांताय निश्चयाय यशस्विने ॥

सनातनाय पूर्वाय पुराणाय नमो नमः ॥६३॥
नमो जगत्प्रतिष्ठाय गोविंदाय नमो नमः ॥
नमो देवाधिदेवाय स्वभावाय नमो नमः
॥ ६४ ॥ नमोऽस्तु पद्मनाभाय सांख्ययोगो
द्भवाय च ॥ विश्वेश्वराय देवाय शिवाय हरये
नमः ॥ ६५ ॥ नमोऽस्तु तस्मै देवाय निर्गु
णाय गुणात्मने ॥ नारायणाय देवाय देवानां
पतये नमः ॥ ६६ ॥ नमो नमः कारणवाम
नाय नारायणायामितविक्रमाय ॥ श्रीशार्ङ्ग

चक्रासिगदाधराय नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्त
माय ॥ ६७ ॥ गुह्याय वेदनिलयाय महोदराय
सिंहाय दैत्यनिधनाय चतुर्भुजाय ॥ ब्रह्मेंद्ररु
द्रमुनिचारणसंस्तुताय देवोत्तमाय वरदाय
नमोऽच्युताय ॥ ६८ ॥ नागेंद्रभोगशयनास
नसुप्रियाय गोक्षीरहेमशुकनीलघनोपमाय ॥
पीतांबराय मधुकैटभनाशनाय विश्वाय चारु
मुकुटाय नमोऽक्षराय ॥ ६९ ॥ नाभिप्रजात
कमलासनसंस्तुताय क्षीरोदकार्णवनिकेतय

शोधराय ॥ नानाविचित्रमुकुटांगदभूषणाय योगेश्वराय विजराय नमो वराय ॥ ७० ॥ भक्तिप्रियाय वरदीप्तिसुदर्शनाय फुल्लारविंद विपुलायतलोचनाय ॥ देवेंद्रविघ्नशमनोद्यत पौरुषाय नारायणाय वरदाय नमोऽच्युताय ॥ ७१ ॥ नारायणाय परलोकपरायणाय कालाय कालकमलायतलोचनाय ॥ रामाय रावणविनाशकृतोद्यमाय धीराय धीरतिलकाय नमो वराय ॥ ७२ ॥ पद्मासनाय मणिकुंडल

भूषणाय कंसांतकाय शिशुपालविनाशनाय ॥ गोवर्धनाय सुरशत्रुनिकृंतनाय दामोदराय विरजाय नमो वराय ॥ ७३ ॥ ब्रह्मायनाय त्रिदशायनाय लोकैकनाथाय हितात्मकाय ॥ नारायणायार्तिविनाशनाय महावराहाय नमस्करोमि ॥ ७४ ॥ कूटस्थमव्यक्तमचिंत्यरूपं नारायणं कारणमादिदेवम् ॥ युगांतशेषं पुरुषं पुराणं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७५ ॥ अदृश्यमच्छेद्यमनंतमव्ययं महर्षयो ब्रह्ममयं

ग· ११

सनातनम् ॥ विदंति यं वै पुरुषं पुरातनं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७६ ॥ उत्तिष्ठतस्तस्य जलोरुकुक्षेर्महावराहस्य महीं विदार्य ॥ विधुन्वतो वेदमयं शरीरं लोकांतरस्थं मुनयो गृणंति ॥ ७७ ॥ योगेश्वरं चारुविचित्रमौलिं ज्ञेयं समस्तं प्रकृतेः परस्थम् ॥ क्षेत्रज्ञमात्मप्रभवं वरेण्यं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७८ ॥ कार्यं क्रियाकारणमप्रमेयं हिरण्यबाहुं वरपद्मनाभम् ॥ महाबलं वेदनिधिं सुरोत्तमं तं वासुदेवं

मो· ११

शरणं प्रपद्ये ॥ ७९ ॥ किरीटकेयूरमहार्हनिष्कैर्मण्युत्तमालंकृतसर्वगात्रम् ॥ पीतांबरं कांचनचित्रनद्धमालाधरं केशवमभ्युपैमि॥८०॥ भवोद्भवं वेदविदां वरिष्ठं योगात्मकं सांख्यविदां वरिष्ठम् ॥ आदित्यचंद्राग्निवसुप्रभावं प्रभुं प्रपद्येऽच्युतमात्मवंतम् ॥ ८१ ॥ यदक्षरं ब्रह्म वदंति सर्वगं निशम्य यन्मृत्युमुखात्प्रमुच्यते ॥ तमीश्वरं युक्तमनुत्तमैर्गुणैः सनातनं लोकगुरुं नमामि ॥ ८२ ॥ नमस्तस्मै व

राहाय लीलयोद्धरते महीम् ॥ खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खुरखुरायते ॥ ८३ ॥ श्रीवत्सांकं महादेवं देवगुह्यमनूपमम् ॥ प्रपद्ये सूक्ष्ममचलं वरेण्यमभयप्रदम् ॥ ८४ ॥ प्रभवं सर्वभूतानां निर्गुणं परमेश्वरम् ॥ प्रपद्ये मुक्तसंगानां यतीनां परमां गतिम् ॥ ८५ ॥ प्रभवंतं गुणाध्यक्षमक्षरं परमं पदम् ॥ शरण्यं शरणार्तानां प्रपद्ये भक्तवत्सलम् ॥ ८६ ॥ त्रिविक्रमं त्रिलोकेशं सर्वेषां प्रपितामहम् ॥ योगा

त्मानं महात्मानं प्रपद्येऽहं जनार्दनम् ॥८७॥ आदिदेवमजं विष्णुं व्यक्ताव्यक्तं सनातनम् ॥ नारायणमणीयांसं प्रपद्ये ब्राह्मणप्रियम् ॥ ८८ ॥ अकूपाराय देवाय नमः सर्वमहाद्युते ॥ प्रपद्ये देवदेवेशमणीयांसमणोः सदा ॥ ८९ ॥ एकाय लोकनाथाय परतः परमात्मने ॥ नमः सहस्रशिरसे अनंताय नमोनमः ॥ ९० ॥ तमेव परमं देवमृषयो वेदपारगाः ॥ कीर्तयंति च सर्वे वै ब्रह्मादीनां परायणम्

॥ ९१ ॥ नमस्ते पुंडरीकाक्ष भक्तानामभयं कर ॥ सुब्रह्मण्य नमस्तेऽस्तु त्राहि मां शरणा गतम् ॥ ९२ ॥ तावद्भवति मे दुःखं चिंता सं सारसागरे ॥ यावत्कमलपत्राक्षं न स्मरामि ज नार्दनम् ॥ ९३ ॥ भीष्म उवाच ॥ भक्तिं तस्य तु संचिंत्य नागस्यामोघसंस्तवात् ॥ प्रीति मानभवद्राजन्श्रुत्वा चक्रगदाधरः ॥ ९४ ॥ आरुह्य गरुडं विष्णुराजगाम सुरोत्तमः ॥ सां निध्यं कल्पयामास तस्मिन् सरसि लोकधृक्

॥ ९५ ॥ ग्राहग्रस्तं गजेंद्रं च तं ग्राहं च जला शयात् ॥ उज्जहाराप्रमेयात्मा तरसा मधुसू दनः ॥ ९६ ॥ जलस्थं दारयामास ग्राहं चक्रे ण माधवः ॥ मोचयामास नागेंद्रं पाशेभ्यः शरणागतम् ॥ ९७ ॥ स हि देवलशापेन हूहू गंधर्वसत्तमः ॥ ग्राहत्वमगमत्कृष्णाद्वधं प्राप्य दिवं गतः ॥ इदमप्यपरं गुह्यं राजन्पुण्यत मं शृणु ॥ ९८ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कथं शा पोऽभवत्तावद्गंधर्वस्य महात्मनः ॥ एतदि

च्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण पितामह ॥ ९९ ॥
भीष्म उवाच ॥ यथा तौ शापितौ तेन देव
लेन महात्मनः ॥ हाहाहूहूरिति ख्यातौ गीत
वाद्यविशारदौ ॥ १०० ॥ उर्वशी मेनका रंभा
तथान्ये चाप्सरोगणाः ॥ शक्रस्य पुरतो राज
न् नृत्यंते ताः सुमध्यमाः ॥ १ ॥ ततस्तु तौ
गायमानौ गंधर्वौ राजसद्मनि ॥ अन्योन्यं
कुरुतः स्पर्धां शक्रस्य पुरतः स्थितौ ॥ २ ॥ आ
वयोरुभयोर्मध्ये यः श्रेष्ठो गीतवाद्ययोः ॥ तं

वदस्व सुरश्रेष्ठ ज्ञात्वा गीतस्य लक्षणम् ॥ ३ ॥
गंधर्वयोर्वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच शतक्रतुः ॥ युव
योर्गीतवाद्येषु विशेषो नोपलभ्यते ॥४॥ एक
एव मुनिश्रेष्ठो देवलो नाम नामतः ॥ युवयोः
संशयच्छेत्ता भविष्यति न संशयः ॥ ५ ॥ तत
स्तु तौ शक्रवचो निशम्य प्रणम्य राजन् शि
रसा सुरोत्तमम् ॥ गतौ सुहृष्टौ जयकांक्षिणौ
तौ यत्राश्रमे तिष्ठति स द्विजाग्र्यः ॥ ६ ॥ ततो
दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठं देवलं शंसितव्रतम् ॥ अभि

वाद्य महात्मानमूचतुः पार्श्वतः स्थितौ ॥७॥
शक्रेण प्रेषितौ देव त्वत्समीपे द्विजोत्तम ॥
एकस्य नौ जयं देहि यत्ते मनसि रोचते ॥८॥
पृथक् चरंतौ गायंतौ रुचिरं मधुराक्षरम् ॥
न किंचिद्वदते वाक्यं मुनिर्मौनस्य धारणात्
॥ ९ ॥ शृण्वन्नपि पदं तेषां न किंचिद्वदते
मुनिः ॥ तदा तौ कुपितौ तस्य देवलस्य म
हात्मनः ॥ १० ॥ ऊचतुश्च रुषा वाक्यं गंधर्वौ
कालचोदितौ ॥ मूढोऽयं नाभिजानाति निश्च

यं गीतवाद्ययोः ॥ ११ ॥ निशम्य तद्वचस्तेषा
गंधर्वाणां मदान्वितम् ॥ क्रोधादुत्थाय विप्रें
द्र इदं वचनमब्रवीत् ॥ १२ ॥ एष हूहूर्दुरा
त्मा तु ग्राहत्वं यातु मूढधीः ॥ त्वमेव गजरा
जस्तु भवस्व गिरिगह्वरे ॥ १३ ॥ एवं शापं
ददौ क्रुद्धो देवलः सुमहातपाः ॥ ततस्तौ शा
पितौ तेन देवलेन महात्मना ॥ १४ ॥ प्रण
म्य शिरसा विप्रं गंधर्वाविदमूचतुः ॥ भूमंड
लगतौ ह्यावां प्रसादं कुरु सुव्रत ॥ १५ ॥ नि

श्रयं वद विप्रेंद्र येन शापाद्विमुच्यतः ॥ तत
स्तौ पुरुषौ दृष्ट्वा उभौ शापभयार्दितौ ॥१६॥
प्रत्युवाच मुनिश्रेष्ठो गंधर्वाणां भयापहम् ॥
मेरुपृष्ठे सरो रम्यं बहुवृक्षसमाकुलम् ॥१७॥
नानापक्षिगणाढ्यं च द्वितीय इव सागरः ॥
तस्मिन् सरोवरे रम्ये ग्राहो नित्यं भविष्यसि
॥ १८ ॥ तृषार्तस्तत्र मातंगो गमिष्यति नगो
त्तमात् ॥ तयोर्मध्ये महद्युद्धं भविष्यति सुदा
रुणम् ॥ १९ ॥ ग्राहेणाकृष्यमाणस्तु गजः

स्तोत्रं करिष्यति ॥ तदैव देवदेवेशस्तुष्यते
नात्र संशयः ॥ २० ॥ ततो नारायणः प्रीतः
शापात्त्वां मोचयिष्यति ॥ इत्युक्त्वा ऋषिणा
तेन वरेणैतौ प्रमोदितौ ॥ २१ ॥ ग्राहत्वमग
मत्सोऽथ वधं प्राप्य दिवं गतः ॥ आपद्विमु
क्तौ युगपद्गजो गंधर्व एव च ॥ २२ ॥ गजोपि
मुक्ततां यातः श्रीकृष्णेन विमोक्षितः ॥ तस्मा
च्छापाद्विनिर्मुक्तो गजो गंधर्व एव च ॥२३॥
तौ च स्वं स्वं वपुः प्राप्य प्रणिपत्य जनार्दनम् ॥

गजो गंधर्वराजश्च परां निर्वृतिमागतौ ॥२४॥
प्रीतिमान् पुंडरीकाक्षः शरणागतवत्सलः ॥
अभवद्देवदेवेशस्ताभ्यां चैव प्रपूजितः ॥२५॥
भजंतं गजराजानमवदन्मधुसूदनः ॥ श्रीभग
वानुवाच ॥ ये मां त्वां च सरश्चैव ग्राहस्य च
विदारणम् ॥ २६ ॥ गुल्मकीचकवेणूनां तं च
शैलवरं तथा ॥ प्रभासं भास्करं गंगां नैमिषा
रण्यपुष्करम् ॥ २७ ॥ प्रयागं ब्रह्मतीर्थं च
दंडकारण्यमेव च ॥ ये स्मरिष्यंति मनुजाः

प्रयताः स्थिरबुद्धयः ॥ २८ ॥ दुःस्वप्नो नश्यते
तेषा सुस्वप्नश्च भविष्यति ॥ अनिरुद्धं गजं
ग्राहं वासुदेवं महाद्युतिम् ॥ २९ ॥ संकर्षणं
महात्मानं प्रद्युम्नं च तथैव च ॥ मत्स्यं कूर्मं
वराहं च वामनं तार्क्ष्यमेव च ॥ ३० ॥ नार
सिंहं च नागेंद्रं सृष्टिप्रलयकारकम् ॥ विश्व
रूपं हृषीकेशं गोविंदं मधुसूदनम् ॥ ३१ ॥
सहस्राक्षं चतुर्बाहुं मुरारिं गरुडध्वजम् ॥ त्रि
दशं त्वदितिं देवं दृढभक्तिमनुत्तमम् ॥ ३२ ॥

वैकुंठं दुष्टदमनं मुक्तिदं मधुसूदनम् ॥ एता
नि प्रातरुत्थाय संस्मरिष्यंति ये नराः ॥३३॥
सर्वपापैः प्रमुच्यंते विष्णुलोकमवाप्नुयुः ॥
भीष्म उवाच ॥ एवमुक्त्वा महाराज गजेंद्रं
मधुसूदनः ॥ ३४ ॥ स्पर्शयामास हस्तेन गजं
गंधर्वमेव च ॥ तौ च स्पृष्टौ ततः सद्यो दिव्य
माल्यांबरावुभौ ॥ ३५ ॥ तमेव मनसा प्राप्य
जग्मतुस्त्रिदशालयम् ॥ ततो दिव्यवपुर्भूत्वा
हस्तिराट् परमं पदम् ॥ ३६ ॥ गच्छति स्म

महाबाहो नारायणपरायणः ॥ ततो नारायणः
श्रीमान्मोचयित्वा गजोत्तमम् ॥ ३७ ॥ ऋ
षिभिः स्तूयमानोग्र्यैर्वेदगुह्यपराक्षरैः ॥ ततः
स भगवान्विष्णुर्दुर्विज्ञेयगतिः प्रभुः ॥ ३८ ॥
शंखचक्रगदापाणिरंतर्धानं समाविशत् ॥ वै
शंपायन उवाच ॥ गजेंद्रमोक्षणं श्रुत्वा कुंती
पुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३९ ॥ भ्रातृभिः सहितः स
म्यक् ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ पूजयामास देवेशं
पार्श्वस्थं मधुसूदनम् ॥ ४० ॥ विस्मयोत्फुल्ल

नयनः श्रुत्वा नागस्य मोक्षणम् ॥ ऋषयश्च म
हाभागाः सर्वे प्रांजलयः स्थिताः ॥ ४१ ॥ अ
जं वरेण्यं वरपद्मनाभं महाबलं वेदनिधिं सुरो
त्तमम् ॥ तं वेदगुह्यं पुरुषं पुराणं ववंदिरे वेद
विदां वरिष्ठम् ॥ ४२ ॥ एतत्पुण्यं महाबाहो
नराणां पुण्यकर्मणाम् ॥ दुःस्वप्नदर्शने घोरे
श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ४३ ॥ तस्मात्त्वं हि
महाराज प्रपद्ये शरणं हरिम् ॥ विमुक्तः सर्व
पापेभ्यः प्राप्स्यसे परमं पदम् ॥ ४४ ॥ यदा

महाग्राहगृहीतकातरं सुपुष्पिते पद्मवने महा
द्विपम् ॥ विमोक्षयामास गजं जनार्दनो दुःस्व
प्ननाशं च सुखोदयं सदा ॥ ४५ ॥ परं परा
णां परमं पवित्रं परेशमीशं सुरलोकनाथम् ॥
सुरासुरैरर्चितपादपद्मं सनातनं लोकगुरुं न
मामि ॥४६ ॥ वरगजशरणाद्विमुक्तिहेतुं पुरुष
वरं स्तुतिदिव्यदेहगीतम् ॥ सततमपि पठंति
ये तु तेषामभिहितमरणांतकिल्बिषापहं स्या
त् ॥ ४७ ॥ दृढबद्धधर्ममूलो वेदस्कंधः पुरा

णशाखाढ्यः ॥ क्रतुकुसुमो मोक्षफलो मधुसू
दनपादपो जयति ॥ ४८ ॥ नमो ब्रह्मण्यदे
वाय गोब्राह्मणहिताय च ॥ जगद्धिताय कृ
ष्णाय गोविंदाय नमो नमः ॥ ४९ ॥ आ
काशात्पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम् ॥
सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रति गच्छति
॥ ५० ॥ वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते
तथा ॥ आदौ मध्ये तथा चांते हरिः सर्वत्र
गीयते ॥ ५१ ॥ सर्वरत्नमयो मेरुः सर्वाश्चर्य

मयं नभः ॥ सर्वतीर्थमयी गंगा सर्वदेवमयो
हरिः ॥ ५२ ॥ गीता सहस्रनामैव स्तवराजो
ह्यनुस्मृतिः ॥ गजेंद्रमोक्षणं चैव पंचरत्नानि
भारते ॥ १५३ ॥ इति श्रीमन्महाभारते शत
साहस्र्यां संहितायां शांतिपर्वणि भीष्मयुधि
ष्ठिरसंवादे गजेंद्रमोक्षः समाप्तः ॥ श्रीकृष्णा
र्पणमस्तु ॥ ॥ ॥

हें पुस्तक मुंबईत जावजी दादाजी यांच्या
“ निर्णयसागर ” छापखान्याचे मालक
तुकाराम जावजी यांनीं छापून
प्रसिद्ध केलें. सन १९०३.

श्रीगणशाय न…

अथ भीष्मस्तवराजः प्रारभ्यते ॥
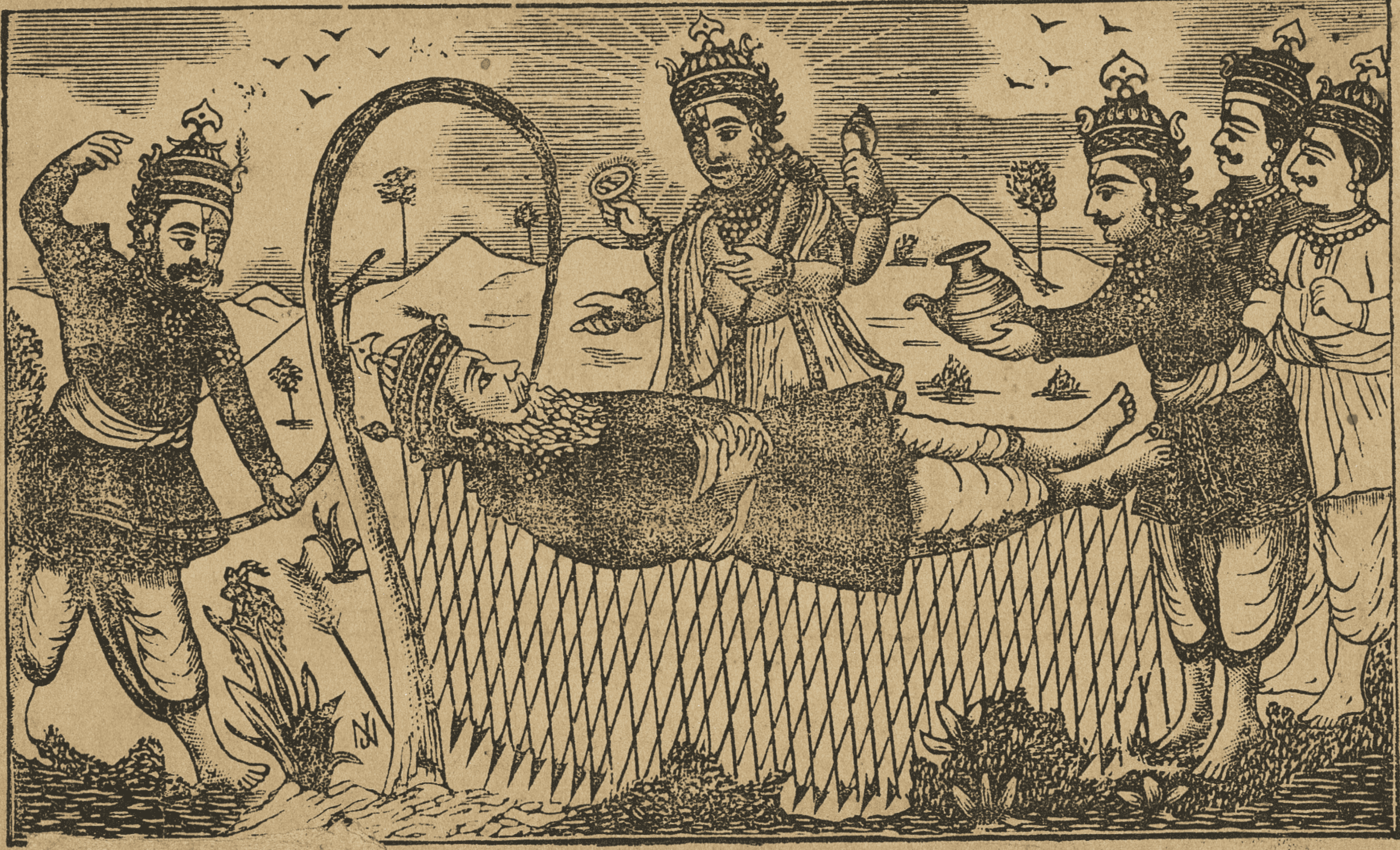
श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः॥
जनमेजय उवाच ॥ शरतल्पे शयानस्तु भार
तानां पितामहः॥ कथमुत्सृष्टवान् देहं कं च
योगमधारयत् ॥ १ ॥ वैशंपायन उवाच ॥
शृणुष्वावहितो राजन् शुचिर्भूत्वा समाहितः॥
भीष्मस्य कुरुशार्दूल देहोत्सर्गं महात्मनः॥२॥
निवृत्तमात्रे त्वयन उत्तरे वै दिवाकरे॥ समा
वेशयदात्मानमात्मन्येव समाहितः ॥ ३ ॥ शु
क्लपक्षस्य चाष्टम्यां माघमासस्य पार्थिव ॥ प्रा

जापत्ये च नक्षत्रे मध्यं प्राप्ते दिवाकरे ॥ ४ ॥
विकीर्णांशुरिवादित्यो भीष्मः शरशतैश्चितः ॥
शुशुभे परया लक्ष्म्या वृतो ब्राह्मणसत्तमैः ॥ ५ ॥
व्यासेन वेदविदुषा नारदेन सुरर्षिणा ॥ देव
रातेन वात्स्येन तथा तेन सुमंतुना ॥ ६ ॥ तथा
जैमिनिना चैव पैलेन च महात्मना ॥ शांडि
ल्यदेवलाभ्यां च मैत्रेयेण च धीमता ॥ ७ ॥
असितेन वसिष्ठेन कौशिकेन महात्मना ॥ हा
रीतरोमशाभ्यां च तथात्रेयेण धीमता ॥ ८ ॥

बृहस्पतिश्च शुक्रश्च च्यवनश्च महामुनिः ॥
सनत्कुमारकपिलौ वाल्मीकिस्तुंबुरुः कुरुः
॥ ९ ॥ मौद्गल्यो भार्गवो रामस्तृणबिंदुर्महा
मुनिः ॥ पिप्पलादश्च वायुश्च संवर्तः पुलहः
कचः ॥ १० ॥ कश्यपश्च पुलस्त्यश्च क्रतुर्दक्षः
पराशरः ॥ मरीचिरंगिराः कण्वो गौतमो गा
लवो मुनिः ॥ ११ ॥ धौम्यो विभांडो मांडव्यो
धौम्रः कृष्णोनुभौतिकः ॥ उलूकः परमो वि
प्रो मार्कंडेयो महामुनिः ॥ १२ ॥ भास्करः

भी· पूरणः कृष्णः सूतः परमधार्मिकः ॥ शैब्येन या स्त·
३ ज्ञवल्क्येन शंखेन लिखितेन च ॥ १३ ॥ एतै
श्चान्यैर्मुनिगणैर्महाभागैर्महात्मभिः ॥ श्रद्धाद
मपुरस्कारैर्वृतश्चंद्र इव ग्रहैः ॥ १४ ॥ भीष्म
स्तु पुरुषव्याघ्र कर्मणा मनसा गिरा ॥ शरत
ल्पगतः कृष्णं प्रदध्यौ प्रांजलिः शुचिः ॥१५॥
स्वरेण हृष्टपुष्टेन तुष्टाव मधुसूदनम् ॥ योगे
श्वरं पद्मनाभं विष्णुं जिष्णुं जगत्प्रभुम् ॥१६॥ ३
कृतांजलिः शुचिर्भूत्वा वाग्विदांप्रवरः प्रभुः ॥

भीष्मः परमधर्मात्मा वासुदेवमथास्तुवत्
॥ १७ ॥ भीष्म उवाच ॥ आरिराधयिषुः कृ
ष्णं वाचं जिगदिषाम्यहम् ॥ तया व्याससमा
सिन्या प्रीयतां पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥ शुचिं शु
चिषदं हंसं तत्पदं परमेष्ठिनम् ॥ मुक्त्वा सर्वा
त्मनात्मानं तं प्रपद्ये प्रजापतिम् ॥ १९ ॥ अ
नाद्यं तत् परं ब्रह्म न देवा नर्षयो विदुः ॥
एकोऽयं भगवान् देवो धाता नारायणो हरिः
॥ २० ॥ नारायणादृषिगणास्तथा सिद्धमहोर

भी॰ ४

गाः ॥ देवा देवर्षयश्चैव तं विदुः परमव्ययम् ॥ २१ ॥ देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥ यं न जानंति को ह्येषः कुतो वा भगवानिति ॥ २२ ॥ यस्मिन्विश्वानि भूतानि तिष्ठंति च विशंति च ॥ गुणभूतानि भूतेशे सूत्रे मणिगणा इव ॥ २३ ॥ यस्मिन्नित्ये तते तंतौ दृढे स्रगिव तिष्ठति ॥ सदसद्ग्रथितं विश्वं विश्वांगे विश्वकर्मणि ॥ २४ ॥ हरिंसहस्रशिरसं सहस्रचरणेक्षणम् ॥ सहस्रबाहुमुकुटं सहस्रव

स्त॰ ४

दनोज्ज्वलम् ॥ २५ ॥ प्राहुर्नारायणं देवं यं विश्वस्य परायणम् ॥ अणीयसामणीयांसं स्थविष्ठं च स्थवीयसाम् ॥ २६ ॥ गरीयसां गरिष्ठं च श्रेष्ठं च श्रेयसामपि ॥ यं वाकेष्वनुवाकेषु निषत्सूपनिषत्सु च ॥ २७ ॥ गृणंति सर्वकर्माणं सत्यं सत्येषु सामसु ॥ चतुर्भिश्चतुरात्मानं सत्त्वस्थं सात्वतांपतिम् ॥ २८ ॥ यं दिव्यैर्दैवमर्चंति गुह्यैःपरमनामभिः ॥ यस्मिन्नित्यं तपस्तप्तं यदंगेष्वनुतिष्ठति ॥ २९ ॥ सर्वात्मा सर्व

वित्सर्वः सर्वगः सर्वभावनः ॥ यं देवं देवकी
देवी वसुदेवादजीजनत् ॥ ३० ॥ भूमेश्च ब्रह्म
णो गुप्त्यै दीप्तमग्निमिवारणिः ॥ यमनन्यो व्य
पेताशीरात्मानं वीतकल्मषम् ॥ ३१ ॥ इष्ट्वा
ऽऽनंत्याय गोविंदं पश्यत्यात्मानमात्मनि ॥ अ
तिवाय्विंद्रकर्माणमतिसूर्याग्नितेजसम् ॥ ३२ ॥
अतिबुद्धींद्रियात्मानं तं प्रपद्ये प्रजापतिम् ॥
पुराणे पुरुषं प्रोक्तं ब्रह्म प्रोक्तं युगादिषु ॥ ३३ ॥
क्षये संकर्षणं प्रोक्तं तमुपास्यमुपास्महे ॥ यमे

कं बहुधात्मानं प्रादुर्भूतमधोक्षजम् ॥ ३४ ॥
नान्यं भक्ताः क्रियावंतो यजंते सर्वकामदम् ॥
यं प्राहुर्जगतः कोशं यस्मिन्सन्निहिताः प्रजाः
॥ ३५ ॥ यस्मिन् लोकाः स्फुरंतीमे जले शकु
नयो यथा ॥ ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म यत्तत्सदसतः
परम् ॥ ३६ ॥ अनादिमध्यपर्यंतं न देवा नर्ष
यो विदुः ॥ यं सुरासुरगंधर्वाः ससिद्धर्षिमहो
रगाः ॥ ३७ ॥ प्रयता नित्यमर्चंति परमं दुःख
भेषजम् ॥ अनादिनिधनं देवमात्मयोनिं सना

भी.
६

तनम् ॥३८॥ अवितर्क्यमविज्ञेयं हरिं नाराय
णं प्रभुम् ॥ यं वै विश्वस्य कर्तारं जगतस्तस्थुषां
पतिम् ॥ ३९ ॥ वदंति जगतोऽध्यक्षमक्षरं पर
मं पदम् ॥ हिरण्यवर्णो यो गर्भो दितेर्दैत्यनि
षूदनः ॥ ४० ॥ एको द्वादशधा जज्ञे तस्मै
सूर्यात्मने नमः ॥ शुक्ले देवान् पितॄन् कृष्णे त
र्पयत्यमृतेन यः ॥ ४१ ॥ यश्च राजा द्विजाती
नां तस्मै सोमात्मने नमः ॥ महतस्तमसः पारे
पुरुषं ह्यतितेजसम् ॥ ४२ ॥ यं ज्ञात्वा मृत्यु

स्त.
६

मत्येति तस्मै ज्ञेयात्मने नमः ॥ ऋग्यजुःसा
माथर्वाणं दशार्धं हविरात्मकम् ॥४३॥ यं बृहं
तं बृहत्युक्थं यमिनो यं महाध्वरे ॥ यं विप्रसं
घा गायंति तस्मै वेदात्मने नमः ॥४४॥ यं सप्त
तंतुं तन्वंति तस्मै यज्ञात्मने नमः ॥ चतुर्भिश्च
चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरेव च ॥ हूयते च पुन
र्द्वाभ्यां तस्मै होमात्मने नमः ॥ ४५ ॥ यः सुप
र्णो यजुर्नाम छंदोगात्रस्त्रिवृच्छिराः ॥ रथंतरं
बृहत्साम तस्मै स्तोत्रात्मने नमः ॥ ४६ ॥ यः

सहस्रसमे सत्रे यज्ञे विश्वसृजामृषिः ॥ हिरण्य
पक्षः शकुनिस्तस्मै तार्क्ष्यात्मने नमः ॥४७॥
पदांगसंधिपर्वाणं स्वरव्यंजनभूषणम् ॥ यमा
हुश्चाक्षरं नित्यं तस्मै वागात्मने नमः ॥४८॥
यज्ञांगो यो वराहो वै भूत्वा गामुज्जहार ह ॥
लोकत्रयहितार्थाय तस्मै वीर्यात्मने नमः
॥ ४९ ॥ यः शेते योगमास्थाय पर्यंके नागभू
षिते ॥ फणासहस्ररचिते तस्मै निद्रात्मने न
मः ॥ ५० ॥ यश्चिनोति सतां सेतुमृतेनामृतयो

निना ॥ धर्मार्थं व्यवहारार्थं तस्मै सत्यात्मने
नमः ॥५१॥ यं पुनर्धर्मचरणाः पृथग्धर्मफलै
षिणः ॥ पृथग्धर्मैः समर्चंति तस्मै धर्मात्मने
नमः ॥ ५२ ॥ यतः सर्वे प्रसूयंते ह्यनंगाच्चैव
देहिनः ॥ उन्मादः सर्वभूतानां तस्मै कामा
त्मने नमः ॥ ५३ ॥ यत्तद्व्यक्तस्थमव्यक्तं वि
चिन्वंति महर्षयः ॥ क्षेत्रे क्षेत्रज्ञमासीनं तस्मै
क्षेत्रात्मने नमः ॥ ५४ ॥ यं त्रिधात्मानमात्म
स्थं वृतं षोडशभिर्गुणैः ॥ प्राहुः सप्तदशं सां

ख्यास्तस्मै सांख्यात्मने नमः ॥ ५५ ॥ यं वि
निद्रा जितश्वासाः शांता दांता जितेंद्रियाः ॥
ज्योतिः पश्यंति युंजानास्तस्मै योगात्मने न
मः ॥ ५६ ॥ अपुण्यपुण्योपरमे यं पुनर्भवनि
र्भयाः॥ शांताः संन्यासिनो यांति तस्मै मोक्षा
त्मने नमः ॥५७॥ योऽसौ युगसहस्रांते प्रदी
प्तार्चिर्विभावसुः ॥ संक्षोभयति भूतानि तस्मै
घोरात्मने नमः ॥ ५८ ॥ संभक्ष्य सर्वभूतानि
कृत्वा चैकार्णवं जगत् ॥ बालः स्वपिति यश्चै

कस्तस्मै मायात्मने नमः ॥ ५९ ॥ अजस्य
नाभ्यां संभूतं यस्मिन्विश्वं प्रतिष्ठितम् ॥ पुष्क
रं पुष्कराक्षस्य तस्मै पद्मात्मने नमः ॥ ६० ॥
सहस्रशिरसे चैव पुरुषायामितात्मने ॥ चतुः
समुद्रपर्यंके योगनिद्रात्मने नमः ॥ ६१ ॥
यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वांगसंधिषु ॥
कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः
॥ ६२ ॥ यस्मात्सर्वाः प्रसूयंते सर्गप्रलयवि
क्रियाः ॥ यस्मिंश्चैव प्रलीयंते तस्मै हेत्वात्म

ने नमः ॥ ६३ ॥ यो निषण्णो भवेद्रात्रौ दिवा
भवति धिष्ठितः ॥ इष्टानिष्टस्य च द्रष्टा तस्मै
द्रष्ट्रात्मने नमः ॥ ६४ ॥ अकुंठं सर्वकार्येषु ध
र्मकार्यार्थमुद्यतम् ॥ वैकुंठस्य हि तद्रूपं त
स्मै कार्यात्मने नमः ॥ ६५ ॥ विभज्य पंच
धात्मानं वायुभूतः शरीरगः ॥ यश्चेष्टयति भू
तानि तस्मै वाय्वात्मने नमः ॥ ६६ ॥ ब्रह्मवक्त्रं
भुजौ क्षत्रं कृत्स्नमूरूदरं विशः ॥ पादौ यस्या
श्रिताः शूद्रास्तस्मै वर्णात्मने नमः ॥ ६७ ॥

युगेष्वावर्तमानेषु मासर्त्वयनहायनैः ॥ सर्ग
प्रलययोः कर्ता तस्मै कालात्मने नमः
॥ ६८ ॥ यस्याग्निरास्यं द्यौर्मूर्धा खं नाभिश्चरणौ
क्षितिः ॥ सूर्यश्चक्षुर्दिशः श्रोत्रे तस्मै लोकात्म
ने नमः ॥ ६९ ॥ परः कालात् परो यज्ञात्परा
त्परतरो हि यः ॥ अनादिरादिर्विश्वस्य तस्मै
विश्वात्मने नमः ॥७०॥ विषये वर्तमानो यस्तं
वैशेषिकनिर्गुणैः ॥ प्राहुर्विषयगोप्तारं तस्मै
गोप्त्रात्मने नमः ॥ ७१ ॥ अन्नपानेंधनमयो

रसप्राणविवर्धनः ॥ यो धारयति भूतानि तस्मै
प्राणात्मने नमः ॥ ७२ ॥ पिंगेक्षणसटं यस्य
रूपं दंष्ट्रानखायुधम् ॥ दानवेंद्रांतकरणं तस्मै
दृप्तात्मने नमः ॥ ७३ ॥ रसातलगतः श्रीमा
ननंतो भगवान्विभुः ॥ जगद्धारयते कृत्स्नं
तस्मै वीर्यात्मने नमः ॥ ७४ ॥ यो मोहयति
भूतानि स्नेहपाशानुबंधनैः ॥ सर्गस्य रक्षणा
र्थाय तस्मै मोहात्मने नमः ॥ ७५ ॥ भूत

लातलमध्यस्थो हत्वा तु मधुकैटभौ ॥ उद्धृता
येन वै वेदास्तस्मै मत्स्यात्मने नमः ॥ ७६ ॥
ससागरवनां बिभ्रत्सप्तद्वीपां वसुंधराम् ॥ यो
धारयति पृष्ठेन तस्मै कूर्मात्मने नमः ॥ ७७ ॥
एकार्णवे हि मग्नां तां वाराहं रूपमास्थितः ॥
उद्दधार महीं योऽसौ तस्मै क्रोडात्मने नमः
॥ ७८ ॥ नारसिंहं वपुः कृत्वा यस्त्रैलोक्यभ
यंकरम् ॥ हिरण्यकशिपुं जघ्ने तस्मै सिंहात्म
ने नमः ॥ ७९ ॥ वामनं रूपमास्थाय बलिं
संयम्य मायया ॥ इमे क्रांतास्त्रयो लोकास्त

स्मै क्रांतात्मने नमः ॥ ८० ॥ जमदग्निसुतो
भूत्वा रामः परशुधृग् विभुः ॥ सहस्रार्जुनहंतै
व तस्मा उग्रात्मने नमः ॥ ८१ ॥ रामो दाश
रथिर्भूत्वा पौलस्त्यकुलनंदनम् ॥ जघान रा
वणं संख्ये तस्मै क्षत्रात्मने नमः ॥ ८२ ॥ वसु
देवसुतः श्रीमान्वासुदेवो जगत्पतिः ॥ जहार
वसुधाभारं तस्मै कृष्णात्मने नमः ॥ ८३ ॥
बुद्धरूपं समास्थाय सर्वरूपपरायणः ॥ मोह
यन्सर्वभूतानि तस्मै मोहात्मने नमः ॥ ८४ ॥

हनिष्यति कलेरंते म्लेच्छांस्तुरगवाहनः ॥ ध
र्मसंस्थापनार्थाय तस्मै कल्क्यात्मने नमः
॥ ८५ ॥ आत्मज्ञानमिदं ज्ञानं ज्ञात्वा पंचस्व
वस्थितः ॥ यं ज्ञानेनाधिगच्छंति तस्मै ज्ञाना
त्मने नमः ॥ ८६ ॥ अप्रमेयशरीराय सर्वतो
बुद्धिचक्षुषे ॥ अपारपरिमेयाय तस्मै दिव्या
त्मने नमः ॥ ८७ ॥ जटिने दंडिने नित्यं
लंबोदरशरीरिणे ॥ कमंडलुनिषंगाय तस्मै
ब्रह्मात्मने नमः ॥ ८८ ॥ शूलिने त्रिदशेशाय

त्र्यंबकाय महात्मने ॥ भस्मदिग्धोर्ध्वलिंगाय
तस्मै रुद्रात्मने नमः ॥८९॥ चंद्रार्धकृतशीर्षा
य व्यालयज्ञोपवीतिने ॥ पिनाकशूलहस्ताय
तस्मा उग्रात्मने नमः ॥ ९० ॥ पंचभूतात्मभू
ताय भूतादिनिधनाय च ॥ अक्रोधद्रोहमोहा
य तस्मै शांतात्मने नमः ॥ ९१ ॥ यस्मिन्
सर्वं यतः सर्वं यः सर्वं सर्वतश्च यः ॥ यश्च स
र्वमयो देवस्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥ ९२ ॥
विश्वकर्मन्नमस्तेऽस्तु विश्वात्मा विश्वसंभवः ॥

अपवर्गस्थभूतानां पंचाना परतः स्थितः
॥ ९३ ॥ नमस्ते त्रिषु लोकेषु नमस्ते परत
स्त्रिषु ॥ नमस्ते त्रिषु सर्वेषु त्वं हि सर्वमयो
निधिः ॥ ९४ ॥ नमस्ते भगवन्विष्णो लोका
नां प्रभवाप्यय ॥ त्वं हि कर्ता हृषीकेश संह
र्ता चापराजितः ॥ ९५ ॥ तेन पश्यामि भगव
न् दिव्येषु त्रिषु वर्त्मसु ॥ तच्च पश्यामि तत्वे
न यत्ते रूपं सनातनम् ॥ ९६ ॥ दिवं ते शि
रसा व्याप्तां पद्भ्यां देवी वसुंधरा ॥ विक्रमेण

त्रयो लोकाः पुरुषोऽसि सनातनः ॥ ९७ ॥
दिशो भुजा रविश्चक्षुर्वीर्यं शुक्रः प्रजापतिः ॥
सप्त मार्गा निरुद्धास्ते वायोरमिततेजसः
॥९८॥ अतसीपुष्पसंकाशं पीतकौशेयवासस
म् ॥ ये नमस्यंति गोविंदं न तेषां विद्यते भ
यम् ॥ ९९ ॥ नमो नरकसंत्रासरक्षामंडलका
रिणे ॥ संसारनिम्नगावर्ततरिकाष्ठाय विष्णवे
॥ १०० ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिता
य च ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमो

नमः ॥ १ ॥ प्राणकांतारपाथेयं संसारच्छेदभे
षजम् ॥ दुःखशोकपरित्राणं हरिरित्यक्षरद्वय
म् ॥ २ ॥ यथा विष्णुमयं सत्यं यथा विष्णुमयं
जगत् ॥ यथा विष्णुमयं सर्वं पापं नाशयते
तथा ॥ ३ ॥ त्वां प्रपन्नाय भक्ताय गतिमिष्टां
जिगीषवे ॥ यच्छ्रेयः पुंडरीकाक्ष तद्ध्यायस्व
सुरेश्वर ॥ ४ ॥ इति विद्यातपोयोनिरयोनिर्वि
ष्णुरीडितः ॥ वाग्यज्ञेनार्चितो देवः प्रीयतां मे
जनार्दनः ॥५॥ नारायणपरं ब्रह्म नारायणपरं

तपः ॥ नारायणपरं चेदं सर्वं नारायणात्मक
म् ॥ ६ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ एतावदुक्त्वा
वचनं भीष्मस्त्वाहृतमानसः ॥ नम इत्येव कृ
ष्णाय प्रणाममकरोत्तदा ॥ ७ ॥ अभिगम्य
तु योगेन भक्तिं भीष्मस्य माधवः ॥ त्रैलोक्य
दर्शनज्ञानं दिव्यं दत्त्वा ययौ हरिः ॥ ८ ॥ त
स्मिन्नुपरते शब्दे ततस्ते ब्रह्मवादिनः ॥ भीष्मं
वाग्भिर्बाष्पकंठास्तमानर्चुर्महामतिम् ॥ ९ ॥
ते स्तुवंतश्च विप्राग्र्याः केशवं पुरुषोत्तमम् ॥

भीष्मं च शनकैः सर्वे प्रशशंसुः पुनः पुनः
॥ १० ॥ यं योगिनः प्राणवियोगकाले यत्नेन
चित्ते विनिवेशयंति ॥ साक्षात्पुरस्ताद्धरिमीक्ष
माणः प्राणान् जहौ प्राप्तकालो हि भीष्मः
॥ ११ ॥ शुक्लपक्षे दिवा भूमौ गंगायां चोत्त
रायणे ॥ धन्यास्तात मरिष्यंति हृदयस्थे जना
र्दने ॥ १२ ॥ विदित्वा भक्तियोगं तु भीष्मस्य
पुरुषोत्तमः ॥ सहसोत्थाय संतुष्टो यानमेवा
भ्यपद्यत ॥ १३ ॥ केशवः सात्यकिश्चैव रथेनै

केन जग्मतुः ॥ अपरेण महात्मानौ युधिष्ठिर
धनंजयौ ॥ १४ ॥ भीमसेनो यमौ चोभौ रथ
मेकं समास्थिताः ॥ कृपो युयुत्सुः सूतश्च संज
यश्चापरं रथम् ॥ १५ ॥ ते रथैर्नगराकारैः प्रया
ताः पुरुषर्षभाः ॥ नेमिघोषेण महता कंपयंतो
वसुंधराम् ॥ १६ ॥ ततो गिरः पुरुषवरस्तवा
न्विता द्विजेरिताः पथि सुमनाः स शुश्रुवे ॥
कृतांजलिं प्रणतमथापरं जनं स केशिहा मु
दितमनाभ्यनंदत ॥ १७ ॥ अनादिनिधनं

विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ धर्माध्यक्षं स्तुव
न्नित्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥ इमं स्तवं
यः पठति शार्ङ्गधन्वनः शृणोति वा भक्तिसम
न्वितो जनः ॥ स चक्रधृक् प्रतिहतसर्वकल्म
षो जनार्दनं प्रविशति देहसंक्षये ॥ १९ ॥ अ
शनिशितसुधारं यस्य चक्रं सुचारु मणिकन
कविचित्रे कुंडले यस्य कर्णे ॥ भ्रमरशतस
हस्रैः सेविता यस्य माला असुरकुलनिहंता
प्रीयतां वासुदेवः ॥ २० ॥ स्तवराजः समाप्तो

ऽयं विष्णोरद्भुतकर्मणः ॥ गांगेयेन पुरा गीतो
महापातकनाशनः ॥ २१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
यः संपठेदिदं स्तोत्रं मम जन्मानुकीर्तनम् ॥
देवलोकमतिक्रम्य तस्य लोको यथा मम
॥ १२२ ॥ इति श्रीमन्महाभारते शतसाह
स्र्यां संहितायां वैयासिक्यां शांतिपर्वणि भी
ष्मयुधिष्ठिरसंवादे भीष्मस्तवराजः समाप्तः ॥

अथानुस्मृतिः
प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥
शतानीक उवाच ॥ महामते महाप्राज्ञ सर्वशा
स्त्रविशारद ॥ अक्षीणकर्मबंधस्तु पुरुषो द्विज
सत्तम ॥ १ ॥ सततं किं जपेज्जाप्यं विबुधः कि
मनु स्मरन् ॥ मरणे यज्जपेज्जाप्यं यं च भाव
मनुस्मरन् ॥ २ ॥ यं च ध्यात्वा द्विजश्रेष्ठ पु
रुषो मृत्युमागतः ॥ परं पदमवाप्नोति तन्मे
वद महामुने ॥ ३ ॥ शौनक उवाच ॥ इदमे
व महाप्राज्ञ पृष्टवांश्च पितामहम् ॥ भीष्मं ध

स.
२

र्मभृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४ ॥ युधि
ष्ठिर उवाच ॥ पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्र
विशारद ॥ प्रयाणकाले किं चिंत्यं मुमुक्षोस्त
त्त्वचिंतकैः ॥ ५ ॥ किंनु स्मरन् कुरुश्रेष्ठ मर
णे पर्युपस्थिते ॥ प्राप्नुया परमां सिद्धिं श्रोतुमि
च्छामि तत्त्वतः ॥ ६ ॥ भीष्म उवाच ॥ तद्यु
क्तं स्वहितं सूक्ष्मं प्रश्नमुक्तं त्वयाऽनघ ॥ शृणु
ष्वावहितो राजन्नारदेन पुरा श्रुतम् ॥ ७ ॥ श्री
वत्सांकं जगद्बीजमनंतं लोकसाक्षिणम् ॥ पुरा

स्तु.
२

नारायणं देवं नारदः परिपृष्टवान् ॥ ८ ॥ ना
रद उवाच ॥ त्वमक्षरं परं ब्रह्म निर्गुणं तमसः
परम् ॥ आहुर्वेद्यं परंधाम ब्रह्माणं कमलोद्भ
वम् ॥ ९ ॥ भगवन् भूतभव्येश श्रद्दधानैर्जि
तेंद्रियैः ॥ कथं भक्तैर्विचिंत्योऽसि योगिभिर्मो
क्षकांक्षिभिः ॥ १० ॥ किं नु जाप्यं जपन्नि
त्यं कल्य उत्थाय मानवः ॥ कथं जपेत्सदा
ध्यायेद् ब्रूहि तत्त्वं सनातनम् ॥ ११ ॥ भीष्म
उवाच ॥ श्रुत्वा च तस्य देवर्षेर्वाक्यं वाक्य

अ॰ ३

स्मृ॰

विशारदः ॥ प्रोवाच भगवान्विष्णुर्नारदाय
च धीमते ॥ १२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हंत ते
कथयिष्यामि इमां दिव्यामनुस्मृतिम् ॥ मर
णे मामनुस्मृत्य प्राप्नोति परमां गतिम् ॥१३॥
यामधीत्य प्रयाणे तु मद्भावायोपपद्यते ॥
ॐ कारमग्रतः कृत्वा मां नमस्कृत्य नारद
॥ १४ ॥ एकाग्रः प्रयतो भूत्वा इमं मंत्रमुदी
रयेत् ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय इत्ययम्
॥ १५ ॥ अवशेनापि यन्नाम्नि कीर्तिते सर्वपा

३

तकैः ॥ पुमान् विमुच्यते सद्यः सिंहत्रस्तैर्मृ
गैरिव ॥ १६ ॥ क्षराक्षरविसृष्टस्तु प्रोच्यते पु
रुषोत्तमः ॥ अव्यक्तं शाश्वतं देवं प्रभवं पु
रुषोत्तमम् ॥ १७ ॥ प्रपद्ये पुंडरीकाक्षं देवं
नारायणं हरिम् ॥ लोकनाथं सहस्राक्षमक्षरं
परमं पदम् ॥ १८ ॥ भगवंतं प्रपन्नोस्मि भू
तभव्यभवत्प्रभुम् ॥ स्रष्टारं सर्वलोकानामनं
तं विश्वतोमुखम् ॥ १९ ॥ पद्मनाभं हृषीकेशं
प्रपद्ये सत्यमच्युतम् ॥ हिरण्यगर्भममृतं भू

गर्भं तमसः परम् ॥ २० ॥ प्रभोः प्रभुमनाद्यं
च प्रपद्ये तं रविप्रभम् ॥ सहस्रशीर्षकं देवं
महर्षे सत्त्वभावनम् ॥ २१ ॥ प्रपद्ये सूक्ष्मम
चलं वरेण्यमनघं शुचिम् ॥ नारायणं पुरा
णेशं योगावासं सनातनम् ॥ २२ ॥ संयोगं
सर्वभूतानां प्रपद्ये ध्रुवमीश्वरम् ॥ यः पुरा प्र
लये प्राप्ते नष्टे स्थावरजंगमे ॥ २३ ॥ ब्रह्मा
दिषु प्रलीनेषु नष्टे लोके चराचरे ॥ एकस्ति
ष्ठति विश्वात्मा स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २४ ॥

यः प्रभुः सर्वलोकानां येन सर्वमिदं ततम् ॥
चराचरगुरुर्देवः स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २५ ॥
आभूतसंप्लवे चैव प्रलीने प्रकृतौ महान् ॥
योऽवतिष्ठति विश्वात्मा स मे विष्णुः प्रसीद
तु ॥ २६ ॥ येन क्रांतास्त्रयो लोका दानवाश्च
वशीकृताः ॥ शरण्यः सर्वलोकानां स मे वि
ष्णुः प्रसीदतु ॥ २७ ॥ यस्य हस्ते गदा चक्रं
गरुडो यस्य वाहनम् ॥ शंखः करतले यस्य
स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २८ ॥ कार्यं क्रिया

च करणं कर्ता हेतुः प्रयोजनम् ॥ अक्रियाक
रणे कार्ये स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २९ ॥ चतु
र्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरेव च ॥ हूयते
च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥३०॥ श
मीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य गर्भस्य यो रिपुः ॥ रि
पुगर्भस्य यो गर्भः स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ ३१ ॥
अग्निसोमार्कताराणां ब्रह्मरुद्रेंद्रयोगिनाम् ॥
यस्तेजयति तेजांसि स मे विष्णुः प्रसीदतु
॥ ३२ ॥ पर्जन्यः पृथिवी सस्यं कालो धर्मः

क्रिया फलम् ॥ गुणाकरः स मे बभ्रुर्वासु
देवः प्रसीदतु ॥ ३३ ॥ योगावास नमस्तुभ्यं
सर्ववास वरप्रद ॥ हिरण्यगर्भ यज्ञांग पंचगर्भ
नमोऽस्तु ते ॥३४॥ चतुर्भूतपरं धाम लक्ष्म्या
वास सदाच्युत ॥ शब्दादिवासनान्योऽसि
वासुदेव प्रधानकृत् ॥ ३५ ॥ अजः संगमनः
पार्थो ह्यमूर्तिर्विश्वमूर्तिधृक् ॥ श्रीः कीर्तिः पंच
कालज्ञो नमस्ते ज्ञानसागर ॥ ३६ ॥ अव्यक्ता
द्व्यक्तमुत्पन्नमव्यक्ताद्यः परात्परः ॥ यस्मात्

परतरं नास्ति तमस्मि शरणं गतः ॥३७॥ चिंतयंतो ह्यजं नित्यं ब्रह्मेशानादयः सुराः ॥ निश्चयं नाधिगच्छंति तमस्मि शरणं गतः ॥ ३८ ॥ जितेंद्रिया जितात्मानो ज्ञानध्यानपरायणाः ॥ यं प्राप्य न निवर्तंते तमस्मि शरणं गतः ॥ ३९ ॥ एकांशेन जगत्कृत्स्नमवष्टभ्य स्थितः प्रभुः ॥ अग्राह्यो निर्गुणो नित्यस्तमस्मि शरणं गतः ॥४०॥ सोमार्काग्निमयं तेजो या च तारामयी द्युतिः ॥ दिवि संजायते तेजः स महात्मा

प्रसीदतु ॥ ४१ ॥ गुणात्मा निर्गुणश्चान्यो रश्मिवांश्चेतनो ह्यजः ॥ सूक्ष्मः सर्वगतो देहः स महात्मा प्रसीदतु ॥४२॥ अव्यक्तं सदधिष्ठानमचिंत्यं तमसः परम् ॥ प्रकृतिः प्रकृतिं भुंक्ते स महात्मा प्रसीदतु ॥ ४३ ॥ क्षेत्रज्ञः पंचधा भुंक्ते प्रकृतिं पंचभिर्मुखैः ॥ महागुणांश्च यो भुंक्ते स महात्मा प्रसीदतु ॥ ४४ ॥ सांख्ययोगाश्च ये चान्ये सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ यं विदित्वा विमुच्यंते स महात्मा प्रसीदतु

॥४५॥ अतींद्रिय नमस्तुभ्यं लिंगैर्व्यक्तैर्न मीयसे ॥ ये च त्वां नाभिजानंति तमस्मि शरणं गतः ॥ ४६ ॥ कामक्रोधविनिर्मुक्ता रागद्वेषविवर्जिताः ॥ अन्यभक्ता न जानंति न पुनर्नारकी जनः ॥ ४७ ॥ एकांतिनो हि निर्द्वंद्वा निराशाः कर्मकारिणः ॥ ज्ञानाग्निदग्धकर्माण स्त्वां विशंति मनस्विनः ॥४८॥ अशरीरं शरीरस्थं समं सर्वेषु देहिषु ॥ पापपुण्यविनिर्मुक्ता भक्तास्त्वां पर्युपासते ॥४९॥ अव्यक्तबुद्ध्यहंकारमनोभूतेंद्रियाणि च ॥ त्वयि तानि न तेषु त्वं तेषु तानि न ते त्वयि ॥ ५० ॥ एकत्वाय च नानन्यं ये विदुर्यांति ते परम् ॥ समत्वमिह कांक्षेयं भक्त्या वै नान्यचेतसा ॥५१॥ चराचरमिदं सर्वं भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ त्वयि तंतौ च तत्प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ५२ ॥ स्रष्टा भोक्तासि कूटस्थो ह्यचिंत्यः सर्वसंज्ञितः ॥ अकर्ता हेतुरहितः पृथगात्मा व्यवस्थितः ॥५३॥ न मे भूतेषु संयोगः पुनर्भवतु जन्मनि ॥ अ

हंकारेण बुद्ध्या वा न मे योगस्त्रिभिर्गुणैः ॥५४॥ न मे धर्मो ह्यधर्मो वा नारंभो जन्म वा पुनः ॥ जरामरणमोक्षार्थं त्वां प्रपन्नोऽस्मि सर्वग म् ॥ ५५ ॥ विषयैरिंद्रियैश्चापि न मे भूयः समागमः ॥ ईश्वरोऽसि जगन्नाथ किमतः पर मुच्यते ॥ ५६ ॥ भक्तानां यद्धितं देव तत्ते हि त्रिदशेश्वर ॥ पृथिवीं यातु मे घ्राणं यातु मे रसनं जलम् ॥ ५७ ॥ रूपं हुताशने यातु स्पर्शो मे यातु मारुते ॥ श्रोत्रमाकाशमभ्येतु

मनो वैकारिकं पुनः ॥ ५८ ॥ इंद्रियाणि गुणा न्यातु स्वेषु स्वेषु च योनिषु ॥ पृथिवी यातु स लिलमापोऽग्निमनलोऽनिलम् ॥ ५९ ॥ वायु राकाशमभ्येतु मनश्चाकाशमेव च ॥ अहंका रं मनो यातु मोहनं सर्वदेहिनाम् ॥ ६० ॥ अ हंकारस्तथा बुद्धिं बुद्धिरव्यक्तमेव च ॥ प्रधानं प्रकृतिं यातु गुणसाम्ये व्यवस्थिते ॥ ६१ ॥ वि सर्गः सर्वकरणैर्गुणभूतैश्च मे भवेत् ॥ सत्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं प्रविशंतु मे ॥ ६२ ॥ नै

अ· १

ष्कैवल्यपदं देव कांक्षेऽहं ते परंतप ॥ एकी
भावस्त्वया मेऽस्तु न मे जन्म भवेत् पुनः
॥ ६३ ॥ नमो भगवते तस्मै विष्णवे प्रभवि
ष्णवे ॥ त्वद्बुद्धिस्त्वद्गतप्राणस्त्वद्भक्तस्त्वत्परा
यणः ॥ ६४ ॥ त्वामेवाहं स्मरिष्यामि मरणे
पर्यवस्थिते ॥ पूर्वदेहे कृता ये मे व्याधयः प्रवि
शंतु माम् ॥६५॥ अर्दयंतु च मां दुःखान्यृणं
मे प्रतिमुच्यताम् ॥ अनुध्येयोऽसि मे देव न
मे जन्म भवेत्पुनः ॥ ६६ ॥ अस्माद्ब्रवीमि क

स्तु· १

र्माणि ऋणं मे न भवेदिति ॥ उपतिष्ठंतु मा
सर्वे व्याधयः पूर्ववंचिताः ॥ ६७ ॥ अनृणो
गंतुमिच्छामि तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ अहं भ
गवतस्तस्य मम वासः सनातनः ॥६८॥ तस्या
हं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ कर्मे
द्रियाणि संयम्य पंचभूतेंद्रियाणि च ॥ ६९ ॥
दशेंद्रियाणि मनसि अहंकारं तथा मनः ॥
अहंकारं तथा बुद्धौ बुद्धिमात्मनि योजयेत्
॥ ७० ॥ आत्मबुद्धींद्रियं पश्येद्बुद्ध्या बुद्धेः परा

त्परम् ॥ एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमा
त्मना ॥ ७१ ॥ ततो बुद्धेः परं बुद्ध्वा लभते न
पुनर्भवम् ॥ ममायमिति तस्याहं येन सर्वमि
दं ततम् ॥ ७२ ॥ आत्मन्यात्मनि संयोज्य
परात्मानमनुस्मरेत् ॥ नमो भगवते तस्मै दे
हिनां परमात्मने ॥७३॥ नारायणाय भक्ताय
एकनिष्ठाय शाश्वते ॥ हृदिस्थाय च भूतानां
सर्वेषां च महात्मने ॥ ७४ ॥ इमामनुस्मृतिं
दिव्यां वैष्णवीं पापनाशिनीम् ॥ स्वपन्विबुद्ध

श्च पठेद्यत्र यत्र समभ्यसेत् ॥ ७५ ॥ मरणे
समनुप्राप्ते यदेकं मामनुस्मरेत् ॥ अपि पाप
समाचारः स याति परमां गतिम् ॥ ७६ ॥
यद्यहंकारमाश्रित्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥ कुर्व
न् फलमवाप्नोति पुनरावर्तनं च तत् ॥७७॥
अभ्यर्चयन् पितॄन् देवान् पठन् जुह्वन् बलिं
ददन् ॥ ज्वलदग्नौ स्मरेद्यो मां लभते परमां
गतिम् ॥ ७८ ॥ यज्ञो दानं तपश्चैव पावना
नि मनीषिणाम् ॥ यज्ञदानतपस्तस्मात्कुर्या

द्रागविवर्जितः ॥ ७९ ॥ पौर्णमास्याममावा स्यां द्वादश्यां च तथैव च ॥ श्रावयेच्छ्रद्दधानश्च मद्भक्तश्च विशेषतः ॥८०॥ नम इत्येव यो ब्रूयान्मद्भक्तः श्रद्धयान्वितः ॥ तस्याक्षयो भवेल्लोकः श्वपाकस्यापि नारद ॥ ८१ ॥ किं पुनर्ये भजंते मां साधका विधिपूर्वकम् ॥ श्रद्धावंतो यतात्मानस्ते यांति परमां गतिम् ॥८२॥ कर्माण्याद्यंतवंतीह मद्भक्तोऽनंतमश्नुते ॥ मामेव तस्माद्देवर्षे ध्याहि नित्यमतंद्रितः ॥८३॥

अज्ञानां चैव यो ज्ञानं दद्याद्धर्मोपदेशतः ॥ कृत्स्नां वा पृथिवीं दद्याद्येन तुल्यं न तत् फलम् ॥ ८४ ॥ तस्मात्प्रदेयं साधुभ्यो जपं बंधभयापहम् ॥ अवाप्स्यति ततः सिद्धिं प्राप्स्यसे च पदं मम ॥ ८५ ॥ अश्वमेधसहस्रैश्च वाजपेयशतैरपि ॥ नासौ परमवाप्नोति मद्भक्तैर्यदवाप्यते ॥ ८६ ॥ भीष्म उवाच ॥ हरेः पृष्टं पुरा तेन नारदेन सुरर्षिणा ॥ यदुवाच ततः शंभुस्तदुक्तं समनुव्रतः ॥ ८७ ॥ त्वमप्येकमना

भूत्वा ध्याहि ध्येयं गुणाधिकम् ॥ भजस्व सर्व भावेन परमात्मानमव्ययम् ॥ ८८ ॥ श्रुत्वैवं नारदो वाक्यं दिव्यं नारायणोदितम् ॥ अत्यं तं भक्तिमान् देव एकांतित्वमुपेयिवान् ॥ ८९ ॥ नारायणमृषिं देवं दशवर्षाण्यनन्य भाक् ॥ इमं जपित्वा चाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९० ॥ किं तस्य बहुभिर्मंत्रैः किं तस्य बहुभिर्व्रतैः ॥ नमो नारायणायेति मंत्रः सर्वा र्थसाधकः ॥ ९१ ॥ किं तस्य दानैः किं तीर्थैः

किं तपोभिः किमध्वरैः ॥ यो नित्यं ध्यायते देवं नारायणमनन्यधीः ॥ ९२ ॥ ये नृशंसा दुरा त्मानः पापाचाररतास्तथा ॥ तेऽपि यांति परं स्थानं नारायणपरायणाः ॥ ९३ ॥ अनन्यया मंदबुद्ध्या प्रतिभाति दुरात्मनाम् ॥ कुतर्काज्ञा नदृष्टीनां विभ्रांतेंद्रियवर्त्मनाम् ॥ ९४ ॥ नमो नारायणायेति ये विदुर्ब्रह्म शाश्वतम् ॥ अंत काले जपाद्यांति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९५ ॥ आचारहीनोऽपि मुनिप्रवीर भक्त्या विहीनो

ऽपि विनिंदितोऽपि ॥ किं तस्य नारायणशब्द
मात्रतो विमुक्तपापो विशतेऽच्युतां गतिम्
॥९६॥ कांतारवनदुर्गेषु कृच्छ्रेष्वापत्सु संयु
गे ॥ दस्युभिः सन्निरुद्धश्च नामभिर्मां प्रकीर्त
येत् ॥ ९७ ॥ जन्मांतरसहस्रेषु तपोध्यानस
माधिभिः॥ नराणां क्षीणपापानां कृष्णे शक्तिः
प्रजायते ॥ ९८ ॥ नाम्नोऽस्ति यावती शक्तिः
पापनिर्हरणे हरेः॥ श्वापचोऽपि नरः कर्तुं क्षम
स्तावन्न किल्बिषम् ॥ ९९ ॥ न तावत्पापम

स्तीह यावन्नामाहृतं हरेः ॥ अतिरेकभयादा
हुः प्रायश्चित्तांतरं वृथा ॥ १०० ॥ गत्वा गत्वा
निवर्तंते चंद्रसूर्यादयो ग्रहाः ॥ अद्यापि न
निवर्तंते द्वादशाक्षरचिंतकाः ॥ १०१ ॥ न
वासुदेवात्परमस्ति मंगलं न वासुदेवात्परम
स्ति पावनम् ॥ न वासुदेवात्परमस्ति दैवतं तं
वासुदेवं प्रणमन्न सीदति ॥ १०२ ॥ इमां रह
स्यां परमामनुस्मृतिं योऽधीत्य बुद्धिं लभते च
नैष्ठिकीम् ॥ विहाय पापं विनिमुच्य संकटात्

स वीतरागो विचरेन्महीमिमाम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीमन्महाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यामानुशासनिके पर्वणि दानधर्मे श्रीविष्णोर्दिव्यमनुस्मृतिस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

शुभं भवतु ॥ ॥ ॥

॥ इत्यनुस्मृतिः समाप्ता ॥